

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 15/1 2026 s. 96-113, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

RESMÎ TARİHLERDEN HAREKETLE KAVRAM ALANI ÇALIŞMASI:

TÂRÎH-İ NAÎMÂ VE TÂRÎH-İ CEVDET

Eda TEMİR*

Geliş Tarihi: 18 Eylül 2025

Kabul Tarihi: 7 Ekim 2025

Öz

Kavram alanı kuramı, anlambilimsel yaklaşımın temel alındığı bir dilbilim terimidir. Aynı kökten türemiş olan kelimelerin oluşturduğu grup *kelime ailesi* olarak tanımlanır. Benzer anlam, yakın anlam, eş anlam gibi çeşitli anlamsal ilişkiler *kavram alanı* kümesinin temel belirleyicileri olarak rol oynar. Yani kavram alanı temelde sözcüklerin kelime ailesi ile ilişkileri ve o ailenin genişliği esasına dayanan bir dilbilimsel yaklaşım olarak açıklanabilmektedir.

Çalışmamızda, yazılış tarihleri arasında yaklaşık bir buçuk asırlık zaman farkı bulunan iki resmî tarih yazıcısının kaleme aldığı tarih metinleri üzerinde kavram alanı incelemesi yapılmıştır. Seçki yöntemiyle sınırları çizilen çalışmanın örnekleme, *Târîh-i Na'îmâ* adlı eserin birinci cildinde yer alan “Faide” ve “Fasl-ı Evvel” bölümleri ile *Târîh-i Cevdet*’teki “Fasl-ı Evvel” ve “Fasl-ı Sâni” bölümlerinde yer alan metinlerdir. Çalışmada Ahmet Cevdet Paşa’nın *Târîh-i Cevdet*’i esas alınarak karşılaştırmalı bir kavram alanı çalışması ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Söz varlığı, kavram alanı, tarih yazıcılığı, Naîmâ, Ahmet Cevdet Paşa.

CONCEPTUAL FRAMEWORK STUDY BASED ON OFFICIAL HISTORIES: THE HISTORY OF NAÎMÂ AND THE HISTORY OF CEVDET

Abstract

The concept of field theory in linguistics is grounded in a semantic approach and refers to a group of words derived from the same root, known as a word family. Within this field, semantic relations such as similarity, close meaning, and synonymy function as the main principles structuring the conceptual set. Accordingly, a conceptual field can be defined as a linguistic framework examining relationships among words within the same lexical family and the scope of that family.

In this study, a conceptual field analysis was conducted on historical texts written by two official historians whose works were composed approximately a century and a half apart. The corpus, defined by selection, includes the “Faide” and “Fasl-ı Evvel” sections of the first volume of *Târîh-i Na'îmâ* and the “Fasl-ı Evvel” and “Fasl-ı Sâni” sections of *Târîh-i Cevdet*. The study presents a comparative conceptual field analysis based on Ahmet Cevdet Pasha’s *Târîh-i Cevdet*.

* Arş. Gör.; Bitlis Eren Üniversitesi Türk Dili ve Edeyatı Bölümü, e.demir@beu.edu.tr, ROR ID: [00mm4ys28](https://orcid.org/00mm4ys28).

Keywords: Vocabulary, conceptual field, historiography, Naima, Ahmet Cevdet Pasha.

Giriş

Çalışmamız *Ahmet Cevdet Paşa Tarihi* ve *Naîmâ Tarihi* üzerinden yapılmış bir kavram alanı incelemesidir. Mehmet İpşirli tarafından yayıma hazırlanan ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılan *Târîh-i Na'îmâ* (2014) adlı eserin birinci cildinde yer alan “Faide” ve “Fasl-ı Evvel” bölümleri incelemeye dâhil edilmiştir. Aynı şekilde yine Mehmet İpşirli tarafından yayıma hazırlanan ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılan *Târîh-i Cevdet*’ten (2018) ise “Fasl-ı Evvel” ve “Fasl-ı Sâni” bölümleri, incelenecek metinlerin sınırlarını oluşturmaktadır. Seçki yöntemiyle ele aldığımız bu kısımlar aynı konu çerçevesinde yazılmış olması gerekçesiyle karşılaştırmaya ve buradan hareketle bir anlambilimsel çıkarıma varılmaya çalışılmıştır. Tespit edilen kavramların hangi eserde geçtiği, metin içerisinde ACPT: “Ahmet Cevdet Paşa Tarihi” ve NT: “Naîmâ Tarihi” kısaltmalarıyla verilmiştir.

Eserlerin seçilmesindeki ana etken, birinin Mustafa Naîmâ’ya ait olan resmî ilk vakanüvis tarihi ve klasik Osmanlı Türkçesi eseri olması, diğerinin ise Ahmet Cevdet Paşa’nın sonraki yüzyıla ait ve Tanzimat sonrası Türkçenin sadeleşmeye çalıştığı ve bunun devlet politikası olarak kabul edildiği bir dönemin eseri olmasıdır.

Hayati Develi (2010) “Söze Boğulan Tarih: Osmanlı Tarih Yazıcılığının Dili” çalışmasında Osmanlı nesir dilinin gelişmesiyle birlikte Osmanlı tarihçiliğinin dilinin de şekil değiştirdiğini, yazınsal metin gibi “hüner gösterme”ye evrildiği ve kendi deyimiyle “tarihin söze boğulduğunu” ifade eder. Bu fikri temsil eden eserlerden malzemeleri karşılaştırma yöntemi ile verir ve Osmanlı tarihçiliğinin dilinin nasıl geliştiğini ortaya koyar. Biz de çalışmamızda bunu iki tarih metni üzerinden kavram alanı bakımından inceledik. Biri 18. yüzyılda diğeri ise 19. yüzyılda kaleme alınan iki tarih metni arasında kavram alanı esasında ne gibi benzerlik ve değişiklik olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmada öncelikle “kavram alanı”, “Osmanlı’da tarih yazıcılığı”, “Mustafa Naîmâ ve tarihçiliği”, “Ahmet Cevdet Paşa ve tarihçiliği” meseleleri üzerinde durulmuş ardından *Târîh-i Cevdet*’teki söz varlığı incelenerek *Târîh-i Naîmâ*’da tespit edilen söz varlığının karşılıkları değerlendirilmiştir.

Belirlenen metinler üzerinde ortak kavram alanları kategorilere ayrılmıştır.

1. Kavram Alanı

Kavram kelimesi *Güncel Türkçe Sözlük*’te 1. Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı; mefhum, fehva, konsept, nosyon. 2. fel. Nesnelerin veya olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım; mefhum, konsept, nosyon (Erişim: 10.09.2025) olarak tanımlanır.

Sözcük alanı, *dil alanı* terimleriyle de bilinen *kavram alanı* kuramı Alman dilbilimci Trier tarafından ortaya atılmış ve kavramların zihinde birbirinden bağımsız soyut birimler olmadığı, kendi içlerinde birbirlerini etkiledikleri alanlar oluşturduğu şeklinde ifade edilmiştir (Aksan, 2006, s. 42).

Korkmaz (1992, s. 8) kavram alanını “anlam alanı” ile açıklar ve “anlam alanı” tanımını ise şöyle verir: “Zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alan” ve “ülkü, hedef, gaye, maksat, ideal; kırılmak, incinmek, gücenmek, darılmak, küsmek, kesmek, koparmak, biçmek, üzmek, yolmak” örneklerini ekler.

Kavram alanı kuramı, anlambilimsel yaklaşımın temel alındığı bir dilbilim terimidir. Aynı kökten türemiş olan kelimelerin oluşturduğu grup, kelime ailesi olarak tanımlanır. Benzer anlam, yakın anlam, eş anlam gibi çeşitli anlamsal ilişkiler kavram alanı kümesinin temel belirleyicileri olarak rol oynar (Aksan, 2004, s. 254). Yani temelde sözcüklerin kelime ailesi ile ilişkileri ve o ailenin genişliği esasına dayanan bir dilbilimsel yaklaşım olarak açıklanabilmektedir (Aksan, 2004, s. 253).

Kavram alanı en genel manasıyla kavramların ortak özelliklerinden bir grupta yapmaktır. Bu grupta esas olan kavramların birebir aynı anlama gelmesi değildir. Anlam ilişkileriyle oluşturulan kavram alanları bu yönüyle tematik sınıflandırmaların içerisine dâhil edilebilir.

Kavramlar, dili kullanan kültürü, o kültürün dünya görüşünü, etkisinde kaldığı başka kültürleri görmemize yardımcı olur. Bir sözcüğün gerçek manada anlaşılabilmesi için o sözcüğün içinde bulunduğu cümle, cümlenin diğer unsurları ve sözcüğün bunlarla etkileşimi oldukça önemlidir. Kavramların bağlamda hayat bulup her yeni bağlamda yeniden şekillendiğini Aksan (2004) öne sürmüştür. Korkmaz (1992, s. 8) “anlam”ı “Kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biri” şeklinde açıklar. O da Aksan gibi kelimelerin bağımsız anlamlar olmadığını duruma, koşula, yere vs. göre anlamın oluşacağına işaret etmiştir.

Kavram alanı çalışmaları dil eğitimlerinde de önemli yere sahiptir. Özellikle yabancılara Türkçe eğitimi çalışmalarında sıklıkla başvurulacak kaynaklardır. Arı ve Kaymak (2021, s. 297) yabancılara Türkçe öğretiminde temel alınan ders kitaplarındaki kavramların ulamlarının ortaya konulmasıyla eğitim sürecinin daha etkin bir şekilde yönetileceğini ifade eder (Arı, Kaymak, 2021, s. 297).

2. Osmanlı’da Tarih Yazıcılığı

Osmanlı tarih yazıcılığına kısaca değinmek gerekirse resmî tarih yazıcılığının bir tür olarak ortaya çıkışı çok geç dönemlere rastlar. Osmanlı gerçek manasıyla tarih yazmakta geç kalsa da yazılı kaynaklar Osmanlı tarihçiliğinin Yahşi Fakih’le başladığını ve bu kaynağın henüz elimizde olmadığını bildirir (Şahiner, 2017, s. 90). Resmî tarih yazıcılığı başlayana kadarki süreci kronolojik olarak ele alan Özcan’ın (2013) tespitlerinden yola çıkarak şunları diyebiliriz ki: Birçok tür muhteva bakımından tarih yazıcılığının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan Yahşi Fakih’in Menâkıb-ı Âli Osman adlı eserinin ilk Osmanlı tarihi olduğuna işaret edilir. Bu türlerin içinde öncelik menâkıbnâme, destan ve gazânâme eserleridir. Daha sonraları Tevârîh-i Âl-i Osmanlar ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyıla gelindiğinde biyografi ve bibliyografya türü tarih metinleri olarak göze çarparken Fatih devrinde şehname-nüvisliğin yarı resmî saray tarihçiliği olarak varlığı dikkat çeker. XVIII. yüzyıla kadar bu türler tarih eserleri olarak karşımıza çıkarken bu yüzyılda resmî tarih yazıcılığı adıyla vakanüvislik müessesesi kurulur ve Osmanlı Devleti’nin ilk vakanüvisi Mustafa Naîmâ Efendi, son vakanüvisi ise Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925) olarak kayıtlarda yer alır. Şunu da belirtmek gerekir ki Kuruluş devrinde takvimler önemli olayları kronolojik vermesi yönüyle tarih eseri olarak ele alınır ve bu bakımdan bunları yazan özellikle

saray müneccimlerinin ilk vakanüvisler olarak görülebileceği Özcan (2013, s. 272) tarafından ifade edilir.

3. Mustafa Naîmâ ve Tarihçiliği

Çalışmamızın temelindeki isimlerden biri olan Mustafa Naîmâ Efendi (1655-1716) Osmanlı tarihçisidir ve Osmanlı'nın ilk resmî vakanüvisi olarak kayıtlara geçmiştir. Asıl adı Mustafa'dır, tarihçi kişiliğiyle ününü daha çok bildiğimiz *Naîmâ* adı ona divan kâtipliği yaptığı sırada verilmiştir (İpşirli, 2006, s. 316).

Mustafa Naîma sırasıyla türbedarlık, divan kâtipliği ve teşrifatçılık gibi görevleri yerine getirdikten sonra 1709 yılında vakanüvis tayin edilmiştir (Uçar Aşıkcan ve Yıldırım, 2024, s. 174). *Naîmâ Tarihi* II. Mustafa'nın [hükümdarlığı 1695-1703] saltanatının son yıllarında başlayıp III. Ahmed'in [hükümdarlığı 1703-1730] saltanatının ilk yıllarına kadar uzanan tarihi süreçteki olayların kaleme alındığı eserdir (Uçar Aşıkcan, Yıldırım, 2024, s. 175). Eserde, dönemin sosyal ve kültürel yaşamına nazaran daha çok askerî ve politik tarihine ilişkin bilgiler verilmesi nedeniyle (Uçar Aşıkcan ve Yıldırım, 2024, s. 176) ağırlığın devlet odaklı olduğu görülür.

Asıl adı *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfıkayn* olan bu eser onun Osmanlı tarih yazıcıları arasında ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu eserin ön plana çıkmasındaki bazı sebepler şöyle verilir:

[Naima] Tarihinin ön plana çıkmasının değişik sebepleri vardır. Bunlar arasında eserini yazarken yararlandığı eserleri ve kaynakları yoğun bir şekilde kullanmış ve isimlerini de zikretmiştir. Eserinde yaşadığı dönemde rastlanmayan harika bir tarihi tasvir ve olayların kurgusu vardır. Diğer özellik ise; olayların arkasındaki gizli sebepleri neden-sonuç ilişkisi içinde vermesidir. (Şahiner, 2017, s. 92)

Eserin bilimsel olarak ele alınması Mehmet İpşirli tarafından yapılmıştır. İpşirli, *Naîmâ Tarihi* ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

Naîmâ'nın tarih felsefesine ve bu ilmin lüzum ve faydasına ait kanaat ve hükümleri kendisine ait orijinal fikirler değildir. Tarih ilminin lüzumu üzerinde duran Naîmâ tarih yazarlarda yedi şartın bulunması gerektiğini, bunların doğru sözlü olmak, şâyialara kulak asmamak, bir konunun aslına vâkıf değil ise onu bilenlerden tahkik etmek, dedikodulara ehemmiyet vermemek, yalnız vak'a anlatmakla kalmayıp tarihi kıssadan hisse çıkaracak şekilde kaleme almak, insanların değerini ortaya koyarken hissiyata kapılmamak, kolay anlaşılır bir dil kullanmak, metni güzel fıkralar, manzum ve mensur parçalar ilâvesiyle süslemek, ilm-i nücum hakkında bilgi edinmek olduğunu belirtir. (İpşirli, 2006, s. 317)

4. Ahmet Cevdet Paşa ve Tarihçiliği

Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) 19. yüzyılın önde gelen isimlerinden biridir. Döneminin bilim ve kültür adamı olmasının yanında özellikle devlet adamı yönü ağırdır. İlk resmî görevi 23 yaşında Premedi kazası kadılığı olan Ahmet Cevdet Paşa ardından müderrisliğe atanmıştır. Çeşitli ilimler tahsil edip devletin çeşitli kademelerinde görev almıştır (Özkan, 2024, s. 189).

Çeşitli nazırlık görevlerinde bulunan Ahmet Cevdet Paşa eğitime oldukça önem vermiştir. Bunu Maarif Nazırlığı yaptığı dönemdeki faaliyetlerinden anlamak mümkündür. Bu faaliyetler arasında İstanbul'da idadileri açtırması, sıbyan mekteplerini ve rüştiyelerin ıslahına başlamış olması gösterilebilir. Ayrıca onun eğitim programlarını geliştirmek amacıyla komisyon kurdurmuş olması ve ders kitapları yazımını programlaması (Özkan, 2024, s. 191) da eğitim konusunu kendi içinde ne denli önemsedığının bir başka göstergeleridir.

Ahmet Cevdet Paşa Türkçeye özellikle önem vermiş ve bu doğrultuda da çalışmalarını sürdürmüştür. Türk dilinin öğretimine erken dönemde dikkat çeken Ahmet Cevdet Paşa, Türkçenin dil bilgisine dair kitaplar kaleme almıştır ve bu kitaplar uzun yıllar boyunca okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde oluşturulan Encümen-i Dâniş'te basılan ilk eser, Ahmet Cevdet Paşa ve Mehmet Fuat Paşa'nın 1851 yılında kaleme aldığı Türk dilinin dil bilgisi kitabı olarak bilinen *Kavâ'id-i Osmâniyye*'sidir. Ayrıca bu eser okullarda ders kitabı olarak 50 yıl kadar okutulmuştur (Özkan, 2024, s. 198-200).

Edebiyat ve düşüncede Türkçülük akımının cereyan ettiği II. Meşrutiyet Dönemi'nde yazdığı *Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahv* Türkçe dil bilgisi üzerinedir (Demir, 2024, s. 17).

Paşa'nın dille ilgisi sadece dil bilgisi kitabı yazmakla sınırlı değildir; dilimizin okullarda öğrenilmesi, eğitim ve bilim alanında Türkçenin etkisinin artırılması, Batılılaşmayla gelen yeni terim ve kavramlara karşılık bulunması, konuşma diliyle yazı dili arasındaki farkın giderilmesi ve Türkçenin sadeleşmesi, Arap alfabesinde birtakım yenilikler yapılması gibi pek çok konuya da eğilmiştir. (Özkan, 2024, s. 193)

Yıldırım (2015, s. 135-136) Ahmet Cevdet Paşa'nın hukuk diline etkisini ve Türkçe yaklaşımını, ilk medeni hukuk metni olan *Mecelle*'deki tutumu üzerinden Prof. Ebul'ula'nın tespitini aynen aktararak gösterir:

Cevdet Paşa mecellesi ile onun iştiraki olmaksızın yazılacak mecellelerin nasıl bir şekil alacağını gösteren pek canlı bir delil olması için Kitabü'l- Vedia'yı araştırdım. Bu eser Mecelle'nin tamamen yabancıdır. Kullanılan yazı lisanı, rekiktir. Türkçesi şivemize uygun değildir. Hele bazı maddeler esasen Türkçe bilmeyen bir kaleminden çıkmıştır. Maddelerde sık sık garip tabirlere tesadüf edilir. Sevk olunan maddelerin her birinin diğerinden ayrı ve bağımsız olması gerekirken fetva fıkraları yazılıyormuşçasına (kezalik), (bu surette) diye başlayan maddeler vardır, fikhın tek maddesi müteaddit maddeler halinde kaleme alınmıştır, Türkçe lisan kaidelerine aykırı ve ilk tahsilde bulunanlara karşı bile müsamaha ve müsaade edilemeyecek derecede yanlışlarla, garabetlerle dolu fıkralara rastlanmaktadır. (Ebul'ula Mardin, 2009; Akt. Yıldırım, 2015, s. 135-136)

Duruma Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek anayasası olarak bilinen 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî açısından baktığımızda da Ahmet Cevdet Paşa bu ilk anayasanın komisyon üyeleri arasındadır (Aydın, TDV İslâm Ansiklopedisi). Onun *Mecelle*'nin hazırlanmasında Türkçe için gösterdiği bu özenin benzer etkileri komisyonu olduğu ilk anayasada da dil-üslup olarak muhakkak olacaktır.

Ahmet Cevdet Paşa'yı yurt içi ve yurt dışı üne kavuşturan eseri *Târîh-i Cevdet* ise, 12 cilt olup Encümen-i Dâniş'in isteği üzerine kaleme alınmıştır. *Târîh-i Cevdet*'te ele alınan konular 1774-1826 tarihleri arasında gerçekleşen olayları kapsar (Fettahoğlu, 2021, s. 24).

5. İnceleme

5.1. Elde Etmek

Elde etmek anlamı her iki *Târîh*’te de çoğunlukla Ar. *husûl* kelimesi ve onunla aynı kelime ailesine ait kavramlar (yani aynı kökten türeyen kelimeler) ile ifade edilmiştir.

Tespit edilen sözcüklere yapısal olarak baktığımızda *meydân-ı ferâğat bul-* (ACPT: 17/25), *hâsıl et-* (ACPT: 18/2), *hâsıl ol-* (ACPT: 18/3; 18/13), *husûle gelmeğe başla-* (ACPT: 18/3), *husûl bul-* (ACPT: 18/10), *kesb edebil-* (ACPT: 18/11), *dest-res bul-* (NT: 24/5), *nâ’il ol-* (NT: 30/11), *husûle gel-* (NT: 30/33) ifadeleri birleşik fiillerden oluşurken *tahsîl* (ACPT: 17/17; 17/25; 18/4), *mâhasal* (NT: 5/3), *husûl* (NT: 29/22), *tahsîl* (NT: 28/1) kelimeleri ise metinlerde yalın bir şekilde karşımıza çıkar. Birleşik fiil biçimindeki kavramlar, isim unsuru Arapça olan bir kelimeye Türkçe yardımcı fiil getirilmesi yoluyla oluşturulmuştur. Sözcüklerin anlamsal olarak daha çok soyut kazanımları (bilgi fırsat vs.) ifade ettiği metin bağlamından çıkarabileceğimiz bir sonuçtur.

Modern Türkçede bu kavramlardan *tahsîl* (ACPT: 17/17; 17/25; 18/4; NT: 28/1), *nâ’il ol-* (NT: 30/11), *husûl* (NT: 5/4; 29/22), *husûle gel-* (ACPT: 18/3; NT: 30/33), *hâsıl et-* (ACPT: 18/2) ve özellikle *hâsıl ol-* (ACPT: 18/3; 18/13) sözcüklerinin kullanımı yakın tarihe kadar devam eder. Diğer kavramlar ise bunlar kadar uzun kalmamış daha erken terk edilmiştir (Ölker, 2011; Aksan vd., 2017).

Tablo 1: “Elde Etmek” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
tahsîl (17/17; 17/25; 18/4)	mâhasal (5/3)
meydân-ı ferâğat bul- (17/25)	husûl (5/4; 29/22)
hâsıl et- (18/2)	dest-res bul- (24/5)
hâsıl ol- (18/3; 18/13)	tahsîl (28/1)
husûle gelmeğe başla- (18/3)	nâ’il ol- (30/11)
husûl bul- (18/10)	husûle gel- (30/33)
kesb edebil- (18/11)	

5.2. Arzu / İstek / Amaç

Arzu / istek / amaç kavram alanı için tespit edilen söz varlığına baktığımızda Ahmet Cevdet Paşa’nın *iste-* ve *sevdâsına düş-* ifadelerini kullanması dikkat çekicidir. Bu kelimelerden biri Türkçe diğeri ise Türkçeleşmiş deyimleşmiş birleşik fiildir. Naîmâ Efendi’de ise bu kavram alanı içerisinde Türkçe bir kelimeye rastlanmaz.

Tablo 2: “Arzu / İstek / Amaç” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
dâiye (17/18)	dâ’iye-i nefis (25/19)
maksad (17/9; 17/19)	hevâ (25/19)
ağrâz-ı şahsiyye (18/9)	heves (25/19)
iste- (18/19; 23/33)	mergûb (27/33)
sevdâsına düş- (23/31)	müştehiyât (27/34; 29/33)
	vatar (27/34)
	ağrâz-ı nefsâniyye (29/5)
	emânî (29/9)
	tâm ve tûl-i emel (29/14)
	matlûb (29/21)
	müstelizât- nefsâniye (29/34)
	râgıb (30/20)

5.3. Meydana Gelmek / Ortaya Çıkmak / Gerçekleşmek

Daha çok isim unsuru Arapça, fiil unsuru ise Türkçe olan (*et-*, *ol-*, *bul-*, *gel-*) birleşik fiillerle ifade edilen bu kavram alanı, yapısındaki eylem parçalarıyla incelenen tarih metinlerine dinamik bir yapı vermiştir. Kelime seçimine baktığımızda bu anlam alanı içinde de yer yer aynı sözcüklerin *sâdır ol-* (ACPT: 21/12; NT: 22/28); *zuhûr et-* (ACPT: 21/23; 21/25; *zuhûr* NT: 24/3; 24/24; 25/1; 25/20; 27/14; 29/28) kullanıldığı, anlamın bazen aynı kökten gelen unsurlarla *hâdis ol-* (ACPT: 21/11); *ihdâs et-* (NT: 23/2; 29/32) vb. ifade edildiği ve bazen de tabii olarak farklı sözcüklerin de aynı anlamı ifade etmek için kullanıldığı görülür.

Tablo 3: “Meydana Gelmek / Ortaya Çıkmak / Gerçekleşmek” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
vâki' olagel- (17/23)	lühûk-ı zarar (5/4)
mütehakkık ol- (18/26)	zuhûr et- (5/24; 9/15; 22/23; 22/25; 23/33-34; 27/30;
vukû' bul- (19/14; 23/19)	29/6; 30/6)
ârız ol- (19/8)	mütebeyyîn ol- (5/25)
hâdis ol- (21/11)	âşikâr ol- (9/26)
sâdır ol- (21/12)	sâdır ol- (22/28)
zuhûr et- (21/23; 21/25)	ihdâs et- (23/2; 29/32)
hâsıl ol- (22/2)	kıyâm (24/3)
zuhûr (22/3; 24/10)	zuhûr (24/3; 24/24; 25/1; 25/20; 27/14; 29/28)
hurûc et- (23/13)	zâhir (28/11)
zuhûra gel- (24/7)	hüdûs et- (29/15)
	münba'is ol- (30/35)

5.4. Koruma / Kollama / Muhafaza Etme

Bu kavram alanında yer alan terimlere bakıldığında, tespit edilen unsurların; belirli bir düzenin ve sistemin korunması, devamlılığının sağlanması ve fiziksel anlamda sağlığın korunması gibi anlamlar taşıdığı görülmektedir. Genel olarak soyut anlamıyla devamlılığı sağlama anlamı dikkat çeker. Bu kavram alanına ait söz varlığının tamamı Arapça olup Farsça tamlamalar (*sâye-i hıfz u hirâset* (ACPT: 17/15) görülür ve sadece *himâyet et-* (NT: 22/20) birleşik filli Türkçe yardımcı eylemi olarak oluşturulmuştur. Bu kavramlardan *himâye* (NT: 5/11) ve *hıfz* (NT: 11/5; 11/9; 25/9; 26/16) dilimizde varlığını az da olsa sürdürürken diğer kelimelerin büyük oranda modern Türkçede kullanım dışı kaldığını görmekteyiz (Ölker, 2011; Aksan vd., 2017).

Tablo 4: “Koruma / Kollama / Muhafaza Etme” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
sâye-i hıfz u hirâset (17/15)	himâye (5/11)
hıfz-ı nizâmât-ı düveliyye (18/25)	hıfz (11/5; 11/9; 25/9; 26/16)
hıfz-ı sıhhat (21/18)	himâyet et- (22/20)
	hirâset ü himâyet (24/31)
	siyânet (26/16)
	tevfir (30/4)
	sâye- i devlet (30/10-11)
	ihfâz (30/21)

5.5. Uygunluk / Uygunsuzluk

Uygunluk / uygunsuzluk kavram alanına alınabilecek sözcüklerin yapısına bakıldığında *münâsib* (NT: 5/20; 23/21), *revâ* (NT: 8/19), *mutâbık* (NT: 10/27), *muvâfık* (NT: 10/28; 21/5), kavramlarının birleşik veya türemiş olmayıp yalın yapıda kullanıldığı görülür. *münâsib ol-* (NT: 11/13; ACPT: 19/10), *sezâ-vâr göröl-* (NT: 9/10), *revâ gör-* (NT: 10/13), *muvâfık ol-* (NT: 23/36), *muvâfık gör-* (ACPT: 23/26) gibi ifadeler ise, bu kavram alanını yansıtan birleşik fiil formundaki terimler arasında yer almaktadır.

Arapça ve Farsça yoğunluğuyla birleşik fiil kullanım oranı doğru orantılıdır (Ölker, 2018, s. 59). Ele alınan metinlerde de birleşik fiillerin Arapça ve Farsça sözcüklerin üzerine Türkçe yardımcı fiillerin (*ol-*, *göröl-*, *gör-*) eklenmesiyle oluşturulduğu tespit edilmiştir. *Ber-vefk* (NT: 24/10), *fehvasınca* (NT: 25/1), *fehvası üzre* (29/31), *müfâd* (NT: 25/3), *bu takdîrce* (NT: 25/4) kavramları yine uygunluk ifade eder fakat diğerlerinden farklı olarak metinlerde bir sözün verilip doğrudan o söze nispetle uygunluğa dikkat çekilir.

Tablo 5: “Uygunluk / Uygunsuzluk” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
muvâfık gör- (23/26)	münâsib (5/20; 23/21)
münâsib ol- (19/10)	revâ (8/19)
	sezâ-vâr göröl- (9/10)
	revâ gör- (10/13)
	mutâbık (10/27)
	muvâfık (10/28; 21/5)
	münâsib ol- (11/13)
	münâsib (23/21)
	muvâfık ol- (23/36)
	ber-vefk (24/10)
	fehvasınca (25/1)
	fehvası üzre (29/31)
	müfâd (25/3)
	bu takdîrce (25/4)

5.6. Kişiler

Bu kavram alanı genel manada birey ve toplum ekseninde şekillenir. Biz bu kavram alanını sosyal yapıyı, toplumsal hiyerarşiyi yansıtacak şekilde iki alt başlık altında incelemenin daha uygun olacağını düşünerek “sıradan kişiler” ve “yüksek zümre kişiler” için kullanılan sözcükleri ayrı tablolar hâlinde verdik.

5.6.1. Sıradan Kişiler

İnsanoğlu kavram alanı için *insan* (ACPT: 17/4; 18/22; 21/8), *nev’-i beşer* (ACPT: 18/23), *benî Âdem* (NT: 7/24), *nâs* (NT: 4/6) ve *herkes* (ACPT: 21/18; 23/25) gibi kavramlar kullanılırken kişi ya da kişiler, *şahıs* (ACPT: 21/4; 21/17), *eşhas* (ACPT: 18/17), *zât* (ACPT: 19/5), *kimesne* (NT: 8/4; 21/10; 23/20; 27/2; 28/23) kavramlarıyla ifade edilmiştir. Toplumsal tabakalaşmanın getirdiği kavramlar ise *efrâd-ı nâs* (ACPT: 17/1), *bayağı ahâlî* (ACPT: 22/30), *edânî* (ACPT: 23/26), *ümmî* (NT: 22/1), *avâm* (NT: 22/2) gibi örneklerle karşımıza çıkar. Halk ağzında yaygın olan *kimesne*, *kimisi*, *herkes gibi* birkaç kelime dışında kullanılanlar büyük ölçüde Arapçadır. Tamlamalı yapılar (*efrâd-ı nâs*, *benî Âdem*, *nev’-i beşer*, *bayağı ahâlî vb.*) toplumsal bir gruba yahut bir çokluğa işaret eder. Metinde özellikle kişilerin ifadesi çokluk anlatan kavramlarla olmuştur. Bunun sebebi elbette incelenen metinlerin toplumbilime ait birer kaynak eser olmasındandır.

Tablo 6: “Sıradan Kişiler” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
efrâd-ı nâs (17/1)	nâs (4/6)
insan (17/4; 18/22; 21/8)	benî Âdem (7/24)
eşhas (18/17)	kimesne (8/4; 21/10; 23/20; 27/2; 28/23)
nev’-i beşer (18/23)	ümmî (22/1)
zât (19/5)	avâm (22/2)
şahıs (21/4; 21/17)	şahıs (24/9; 24/23; 25/7; 25/9)
herkes (21/18; 23/25)	ashâb (25/12; 28/26; 28/36; 29/4; 29/29)
bayağı ahâlî (22/30)	
kimisi (23/21; 23/22)	
edânî (23/26)	

5.6.2. Yüksek Zümre Kişiler

Bu kavram alanında devlet adamları, soylular ve zenginler gibi farklı gruplar görülür. Genel bir kavram alanı olarak aldığımız *Yüksek Zümre Kişiler* başlığına üst sınıfı, seçkinleri, yöneticileri ve itibarlı kişileri temsil eden sözcükleri aldık. Sosyal hiyerarşi içerisinde üst tabaka olarak adlandırılabilirler kişileri anlatan kavramlar, sıradan kişileri ifade eden kavramların aksine başına övgü ifade eden sıfatlar alır.

İncelenen metinlerde bu kavram alanına dâhil edilen kelimelerin tamamı Arapça-Farsçadır. Naîmâ’nın bu grup için kelime seçimlerine bakıldığında tamlamalı ifadelerin çokluğu görülür. Örnekleri şu şekildedir: *ricâl-i asr* (NT: 5/1; 8/2), *ricâl-i ekâbir* (NT: 5/12), *a’yân-ı devlet* (NT: 21/27), *ricâl-i vakt* (NT: 26/8), *vucûh-ı a’yân* (NT: 28/5), *ashâb-ı menâsib* (NT: 28/36), *ashâb-ı câh ü celâl* (NT: 29/4-5). *Târîh-i Cevdet*’te ise tamlamalı bir yapıya rastlanmamıştır. Ahmet Cevdet Paşa’nın bu başlık altındaki kelime seçimleri *havâss* (ACPT: 17/1; 18/16), *havâs* (ACPT: 17/3), *zâdegân* (ACPT: 22/30; 23/1), *kibâr* (ACPT: 23/27) şeklinde tespit edilmiştir. Bugün seçkinler, ileri gelenler gibi sözcüklerle karşıladığımız *ricâl*, *zâdegân*, *a’yân* gibi kelimelerin kullanımının 1950’lere kadar devam ettiği görülür (Ölker, 2011).

Tablo 6.1: “Yüksek Zümre Kişiler” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
havâss (17/1; 18/16)	ricâl-i asr (5/1; 8/2)
havâs (17/3)	ricâl-i ekâbir (5/12)
zâdegân (22/30; 23/1)	havass (5/18; 27/24)
kibâr (23/27)	server (8/23)
	a’yân-ı devlet (21/27)
	ağniyâ (23/3; 30/16)
	ricâl-i vakt (26/8)
	havâşî (28/4)
	vucûh-ı a’yân (28/5)
	güzîn (28/20)
	ashâb-ı menâsib (28/36)
	rûteb ü derecât erbâbı (29/1)
	ashâb-ı câh ü celâl (29/4-5)
	atabegân (30/19)

5.7. Gereklilik İfade Eden

Gereklilik kavram alanı altında genel bir kategoriye toplayabileceğimiz bu kavramlar gerekliliğin derecesine göre *zorunluluk*, *önem* ve *öncelik*, *ihtiyaç* olarak ayrı ayrı kategoriye de bölünebilir. Tarihçilerin kelime seçimine baktığımızda *Naîmâ Tarihi*’ndeki birleşik fiil kullanımı dikkat çeker. Özellikle *iktizâ* (NT: 26/7), *iktizâ et-* (NT: 9/5; 30/11; 30/14), *iktizâ eyle-* (NT: 9/22) gibi aynı sözcüğün çeşitli yardımcı eylemlerle bir araya geldiği görülür.

Tablo 7: “Gereklilik İfade Eden” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
lüzum (17/ Başlık)	şerâ’it-i lâzime (4/1-2)
hafâya ve serâir-i mukteziyye (17/2)	kavâ'id-i mühimme (4/1-2)
mecbûl (17/3)	muhtâr-ı vakt ol- (5/4)
levâzım-ı kemâlât-ı insâniyye (17/24)	lâzım ü mühim (5/28)
ihtiyâcât (18/8)	iktizâ et- (9/5; 30/11; 30/14)
der-kâr (18/24)	lâzım gel- (9/19; 22/12; 29/17-18)
derece-i vücûb (18/27)	iktizâ eyle- (9/22)
lâzım gel- (21/16; 21/21)	gelse gerek (21/22)
	vâcib (22/10)
	lüzûm (23/7)
	muktaziyât (24/1)
	melzûmât (24/1)
	müstelzim (24/30)
	lâzım ol- (25/4-5; 27/7)
	iktizâ (26/7)
	levâzım (27/18)
	hâcet ol- (28/23)
	vâcibât (30/3)

5.8. Erişmek / Ulaşmak

Erişmek / ulaşmak / elde etmek kavram alanı fiziksel bir anlamı (var-, vârid ol- vb.) verebileceği gibi manevi / soyut anlamıyla (nâil ol-, bülûğ vb.) da metinlerde sıklıkla kullanılır. Yapı olarak baktığımızda tespit edilen kavramlar genellikle isim unsuru Arapça, fiil unsuru Türkçe olacak şekilde birleşik fiil yapısındadır. Bu birleşik fiiller *vusûl bul-* (ACPT: 17/9), *nâil ol-* (ACPT: 23/1; 23/1), *hâsıl et-* (NT: 4/5), *vârid ol-* (NT: 22/14; 22/17; 23/27; 25/15), *var-* (NT: 24/15), *vusûl bul-* (NT: 25/18), *vâsıl ol-* (NT: 27/16; 28/34), *hâsıl ol-* (NT: 28/13) şeklindedir. Bu kavram alanını anlatan fiiller *eriş-* (NT: 23/3), *var-* (NT: 24/15) iken incelenen metinlerde kavram alanına dâhil olan isimler ise *bülûğ* (NT: 25/11; 27/30; 29/20), *muvasıl* (NT: 27/14), *bâliğ* (NT: 28/35), *vusûl* (NT: 29/22) olarak görülür.

Tablo 8: “Erişmek / Ulaşmak” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
vusûl bul- (17/9)	hâsıl et- (4/5)
nâil ol- (23/1; 23/1)	vârid ol- (22/14; 22/17)
	eriş- (23/3)
	vârid ol- (23/27; 25/15)
	var- (24/15)
	bülûğ (25/11; 27/30; 29/20)
	vusûl bul- (25/18)
	muvasıl (27/14)
	vâsıl ol- (27/16; 28/34)
	hâsıl ol- (28/13)
	bâliğ (28/35)
	vusûl (29/22)

5.9. Ölmek / Ölüm

Ölüm kavram alanının dikkat çekici tamlamalarından biri *Târîh-i Cevdet*’te geçen *cisr-i fenâdân güzâr et-* (ACPT: 19/16) yani “fanilik köprüsünden geçmek” olarak Türkçeye aktarılabilecek olan ifadedir. Klasik Osmanlı üslubunu yansıtan bu ifadede ölümün çarpıcı etkisi hafifletilmiş, istiare sanatı kullanımıyla etkileyici ve sanatsal, güçlü bir anlatım sağlanmıştır. Yine aynı şekilde mecazi kullanımlar Naîmâ Efendi’de oldukça sık görülür: *irtihâl et-* (NT: 8/10), *nihâyet olma-* (NT: 10/6), *hayattan meslûb ol-* (NT: 11/9), *zaman-ı vukûfda git-* (NT: 21/15), *nihâyetine var-* (NT: 25/4), *nihâyete var-* (NT: 25/8), *muzmahil ü hebâ olagel-* (NT: 27/29).

Ölümü anlatan kavramlara yapısal olarak bakıldığında genellikle Arapça isim + Türkçe yardımcı eylemle kurulmuş yapıları görmekteyiz.

Tablo 9: “Ölmek / Ölüm” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
şehâdet (19/5)	irtihâl et- (8/10)
cisr-i fenâdân güzâr et- (19/16)	nihâyet olma- (10/6)
	hayattan meslûb ol- (11/9)
	zaman-ı vukûfda git- (21/15)
	inkızâ (24/25; 25/1)
	nihâyetine var- (25/4)
	nihâyete var- (25/8)
	öl- (25/5)
	Lâbüdd zevâl ü ihtilâle mü’eddi olagel- (25/24)
	zevâl (27/22)
	muzmahil ü hebâ olagel- (27/29)
	itlâf (29/23)

5.10. Benzemek

Benzemek kategorisi altına aldığımız kavramlara edat görevindeki sözcükler de dâhil edilmiştir. Buna *Târîh-i Cevdet*’te *gibi* (21/9), *misillü* (21/5; 21/19) ile *Târîh-i Naîmâ*’da geçen *misillü* (22/23; 29/33) kelimeleri örnek teşkil eder.

Tablo 10: “Benzemek” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
sûret (19/3)	mümâsil (21/4; 21/31)
misillü (21/5; 21/19)	mu’âdil (21/5; 23/7)
gibi (21/9)	nazîr ol- (21/27)
mesâbesinde ol- (21/19)	müşâbih (22/6; 23/7)
	misillü (22/23; 29/33)
	müşâbih ol- (23/23; 24/19)
	nazîr düş- (23/26)
	teşbih olun- (24/21)
	misâl (27/2)
	emsâl (29/6)

5.11. Bilgi / İlim Sahibi Kişiler

Bu kavram alanına ait kelimelerin sıklığı bize Osmanlı’da bilginin kıymeti hakkında bilgi verebilir. Burada yalnızca bilim / ilim sahibi kişiler anlamına gelecek kavramlar değil aynı zamanda *dânâ-i kâr ol-* (NT: 5/5), *vâkıf* (NT: 4/4; 5/21; 8/13; 21/2) gibi bir işte yetkin olmayı ifade eden kavramlar da ele alınmıştır.

Tablo 11: “Bilgi / İlim Sahibi Kişiler” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
mahâret ü vukûf ashâbı (18/11)	ehl-i irfân (4/1)
ârif ol- (18/14)	vâkıf (4/4; 5/21; 8/13; 21/2)
ulemâ (18/26)	erbâb (4/8)
ukalâ (22/6; 23/27)	dânâ-i kâr ol- (5/5)
	ârif (5/9; 8/13; 21/3)
	erbâb-ı hüner (5/30)
	ulemâ (8/4; 21/30)
	zümre-i ulemâ (21/31)
	ulemâ-i şerî’at ü hakikat (21/35)
	tabîb-i hâzik (25/10; 25/12)
	uzamâ (28/33)
	kârdânân-ı devlet (29/8)
	âkil ü rûşen-zamîr (30/26)

5.12. Aşırıya Gitmek / Sınırı Aşmak

Ahmet Cevdet Paşa'da bu kavram alanı kaynaşmış birleşik fiil yapısında olan *hadd-i ma'rûfun öte tarafına git-* (ACPT: 23/24) ile anlatılırken *Naîmâ*'da ise yine aynı yapıda *hadden efzûn ol-* (NT: 23/11-12); *arz-ı mizâcdan çık-* (NT: 23/12) birleşik fiilleri göze çarpar. Bu yapılar metinlerde anlatımı düz bir akıştan kurtarıp söylenmek istenen ifadeyi daha güçlü kılmıştır.

Tablo 12: “Aşırıya Gitmek / Sınırı Aşmak” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
azıt- (23/23)	hadden efzûn ol- (23/11-12)
hadd-i ma'rûfun öte tarafına git- (23/24)	arz-ı mizâcdan çık- (23/12)
fırka-i mütecâvize (24/2)	

5.13. Düzey / Derece / Makam

Tabloda düzey / derece / makam bildiren kavramlara bakıldığında her iki tarihçide de bu anlamın hemen hemen aynı kavramlarla ifade edildiği görülür. *Naîmâ Tarihi*'nde *rûteb ü derecât* (NT: 29/1) olarak görülen kullanım klasik Osmanlı üslubunu yansıtacak bir kullanımdır.

Tablo 13: “Düzey / Derece / Makam” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
derecât-ı mütefâvite (17/7)	mertebe (5/11; 7/21; 9/19; 21/7; 21/11; 21/12; 23/11; 23/22; 27/4; 28/35)
ednâ derecesi (17/7)	
a'lâ derece (17/14)	makâm (21/28; 22/1; 22/5; 22/13; 22/16; 22/31; 23/24; 24/19; 25/12)
devlet ve saltanat mertebesi (17/14)	mesâbe (21/36; 22/16)
merâtib (21/18)	merâtib (23/35)
mertebe (21/20)	rûteb (24/27)
sûrette (21/21)	menâsıb (28/5; 28/36)
rûteb (23/1)	rûteb ü derecât (29/1)
rûteb (23/14)	
derece (24/9)	

5.14. Anılan / Zikredilen

Anlatılan ifadeleri tekrar uzun uzadıya söylememek için özellikle Osmanlı Türkçesinde çok sıklıkla kullanılan kavram alanıdır. Bunların içinden *zîkr olun-* (ACPT: 24/2) ve *mezkûr* (ACPT: 19/8; NT: 23/27) kavramları bugün de sıklıkla kullanılmaya devam ederken diğer şekiller zaman içerisinde bu kavramlara nispeten kullanımdan düşmüştür. *Zîkr olun-* (ACPT: 24/2) kavramı Arapça isim + Türkçe yardımcı eylem yapısıyla oluşurken diğer kavramlar basit isim yapısında karşımıza çıkar.

Tablo 14: “Anılan / Zikredilen” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
mezkûr (19/8)	mezbûr (8/11)
mûmâ-ileyh (19/10; 19/18)	mezbûr (11/12)
merkûm (19/12)	mezkura (23/27)
müşârûn-ileyh (19/15)	
zîkr olun- (24/2)	

5.15. Artmak / Çoğalmak

Metinlerde birleşik fiillerin yüklem olma durumu genellikle *et-*, *ol-*, *kıl-* yardımcı fiilleriyle yapılırken *artmak/çoğalmak* kavram alanına baktığımızda *Târîh-i Cevdet*'te *ziyâdeleş-* (ACPT: 21/10) kelimesinin yüklem olma durumu kaynak dile Türkçe biçimbirim ekleme yoluyla oluşmuştur. Tablodan hareketle bu kavram alanı için kelime seçimi her iki tarihçide de hemen hemen aynıdır. Kavram alanını anlatan kelimelerin sıklığına baktığımızda Arapça kavramlar (*ziyâde ol-*, *tezâyüd*, *iştîdâd*) kadar Türkçe kavramların (*art-*, *artıra gel-*, *çoğal-*) sık kullanımı dikkat çeker.

Tablo 15: “Artmak / Çoğalmak” Kavram Alanıyla İlgili Tespit Edilen Sözcükler

Târîh-i Cevdet	Târîh-i Naîmâ
çoğal- (18/8)	ziyâde ol- (23/17; 29/13)
tezâyüd ü terakkî bul- (18/9)	çoğal- (23/19)
art- (21/9)	tezâyüd (24/22; 24/28)
artıra gel- (21/9)	art- (24/25; 24/28; 24/9)
ziyâdeleş- (21/10)	iştîdâd (30/15; 30/25)
ziyâde ol- (21/25)	

6. Tartışma

“Osmanlı Türkçesinde yargının bir türlü tamamlanmayıp, eylemsiler ve ardı sıra getirilen bağıntı öğeleri ile bitmek bilmeyen bir cümlelerin meydana getirilişi söz konusudur. Bu durum resmî üslupta da fazlasıyla belirgindir” (Ölker ve Aktaş, 2013, s. 226). Yani uzun cümleler klasik Osmanlı Türkçesi nesrinin en belirgin özelliklerindendir. Resmî üslubun en önemli temsilcilerinden biri de zaten birer bürokrat olan tarih yazıcılarının / vakanüvislerin hazırladığı eserlerdir. Çalışmamıza baktığımızda da cümlelerin fiilimsiler, bağlaç ve edatlarla satırlarca uzatılması her iki tarihçide de görülür. Ancak Ahmet Cevdet Paşa’da bu uzun cümleler yavaş yavaş azalmaya başlamıştır.

Tarihçilerin kelime seçimine baktığımızda ise kavramları hemen hemen aynı kelimeler ile anlattıkları tespit edilmiştir. Bu durum resmî dilin gereği midir, *tarih yazımı* metin türünün klasik belirli kalıp ifadeleri ile açıklanabilir mi? Ayrıca dil sadece ifade biçimini bünyesinde bulundurmaz. Düşünce sistematüğini göz ardı edemeyiz ve bu durumun cevabı düşünce sistematüğünde aranabilir mi? Bunlar başka bir çalışmanın derinlemesine incelenecek bir konusu olabilir.

Ancak biz çalışmamızdaki şekliyle bürokrasi dilinin (resmî üslup / dil) belli kalıp ifadeleri taşıdığı ve değişime karşı dirençli olduğunu ileri sürebiliriz. Dildeki değişimlere karşı resmî üslubun direnci yüksektir, bu sebeple gündelik dildeki değişimler resmî metinlere gecikmeli olarak yansır (Sağol Yüksekaya, 1999; Özyurt, 2013). Dönem olarak baktığımızda Ahmet Cevdet Paşa’da yeniliklerin izini elbette Türkçe kelimelere yönelimle görebiliriz ancak Ahmet Cevdet Paşa’nın tarihinde daha sade bir dille karşılaşma beklentisi içerisinde olmamıza rağmen tercih edilen kelimelere baktığımızda kelime seçimi olarak Naîmâ’dan çok da uzaklaşmaz. Burada yine aynı sonuca varırız; birebir aynı kullanılan kelimeler resmî üslubun katı ve istikrarlı yapısıyla açıklanabilir. Terimlerin veya kalıp ifadelerin benzer olduğunu incelemeye dâhil etmediğimiz bölümlerde dahi görebilmekteyiz. Kavram alanlarına baktığımızda aynı kavram alanının, aradan bir buçuk asırlık süre geçmiş olmasına karşın, hemen hemen aynı terimlerden oluşması tesadüf olarak nitelendirilemeyecektir. Nitekim Naîmâ, Amcazâde Hüseyin Paşa’nın emriyle yazdığı eserinin ilk kısmını 1114’te (1702) kendisine sunmuştur (İpşirli, TDV İslâm Ansiklopedisi). Ahmet Cevdet Paşa eserini 1270’te (1853) kaleme almaya başlamıştır (Arıkan, TDV İslâm Ansiklopedisi).

Tarihçilerin fiil kullanımlarına baktığımızda Ahmet Cevdet Paşa’nın eserinden aldığımız yaklaşık dokuz sayfalık metinde 211 fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin %85,78 oranında etken yapıda (*kal-, art-, yaşa-, sev-, de-, davran-, azıt-, giriftâr ol- vb.*) iken, %14,22’si edilgen yapıdadır. Naîmâ tarihinde seçtiğimiz yaklaşık yirmi bir sayfalık bir inceleme kısmında ise 529 fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerdeki etken yapıdaki fiil oranı ise (*geç-, zarar eriş-, ol-, çık-, iste-, gel-, kusûr et-, serkeşlik eyle- vb.*) %91,12 iken, edilgen yapıdaki fiil oranı %8,88 olarak tespit edilmiştir. Edilgen çatılı yüklemelerin çokluğu diplomasi dilinin bir gereği olarak (Ölker, 2016, s.

301) karşımıza çıkar ancak incelediğimiz metinler üzerinden ulaştığımız edilgen çatılı fiillerin kullanım oranları etken çatılı fiillere nispeten oldukça düşük görülür. Çalışmamız tam aksi bir sonuca ulaştırdığına göre bu noktada tarih metinlerinin diplomasi dilinden ayrıştığını söyleyebiliriz.

Fiiller içerisinde de özellikle yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere (*hâsıl ol-, meşgul ve âmâde ol-, ahd ol-, ibret ve nasihat alagel-, teşebbüs et- vusûl bul-, müntefi' ol-, müstağnî ol-, müşâbih ol-, ziyâde ol-, muğnî ol-, zikr olun- vb.*) her iki tarihçide de sıklıkla rastlarız. Sayfa başına fiil oranına baktığımızda fiil oranının Naîmâ tarihinde daha fazla olduğu görülür ve bu iki durum klasik Osmanlı nesir yazınında görülen karmaşık, iç içe geçmiş fiil yapılarının baskın olduğu dönemin bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Metinlerdeki birleşik fiil kullanım sıklığının bir diğer nedeni ise resmî üsluptur (Ölker, 2016, s. 289).

Metinlerde yardımcı eylem olarak sıklıkla *ol-, et-, eyle-, bul-, kıl- buyur-* fiilleri tercih edilmiştir. Her iki tarihçide en baskın kullanılan yardımcı eylem *ol-* fiilidir.

Ahmet Cevdet Paşa'da *hizmet et-, muâvenet et-, akd-i cem'iyet et-, teşebbüs et-* gibi örneklerde yardımcı fiilin eylemsel anlam taşıdığını görürüz ve bu dilin sadeleşme yönündeki izdüşümüdür. Aynı yardımcı fiile *Naîmâ*'da baktığımızda ise *zemm ü kadh et-, himâye ve senâ et-, müvâsât ü müdâra et-, bezel ü infâk et-* örnekleriyle daha terkipli ve süslü bir yapıyı görürüz. Soyut kavramların sık kullanımı dildeki ağır anlatıma işaret eder ve bu tespitlere bakarak *Naîmâ*'nın eserinde daha ağır bir dil kullanıldığını söyleyebiliriz.

Eyle- yardımcı fiili de tarihçilerin kullandığı dil hakkında çıkarımda bulunmamızı sağlar. Bu yardımcı fiile, Uygur Dönemi'ne ait metinlerde *edle-* (*ed+le-*) şekliyle karşılaşırız. Karahanlı Dönemi'nde anlam alanı genişleyen *edle-*, bu dönemde kullanım alanı esas fiil ile sınırlıdır. Yardımcı fiil olarak kullanımı ise ilk defa *Kısaşü'l-Enbiyâ*'da tespit edilmiştir. *Eyle-* fiili Eski Anadolu Türkçesinde yardımcı fiil olarak sıklıkla kullanılmıştır, Türkiye Türkçesinde ise eskimiş şekillerde ve halk ağzında kalmıştır (Herkmen, 2010).

Tietze (2016, s. 675) de *eyle-* fiilinin durumu için "Osm.dan beri daha az ve ekseriya resmiyeti, edebîliği, şiir üslubunu vurgulamak maksadıyla kullanılır ve gittikçe arkaikleşir" ifadesini kullanır. Bu durumda *eyle-* yardımcı fiili modernleşme etkisiyle daha eski bir kullanım hâline gelirken yerini ilerleyen süreçte *et-* yardımcı fiiline bırakmıştır. Ahmet Cevdet Paşa'da incelenen metin üzerinden baktığımızda *eyle-* fiiline rastlanmazken *Naîmâ*'da bu fiilin 24 kez geçtiği tespit edilmiştir. Bu da yine Ahmet Cevdet Paşa'nın dilinin moderne yaklaştığını gösterir.

II. Abdülhamid döneminde okullarda Türkçenin son derece sade ve açık olarak öğretilmesi talimatı verilmiştir (Ölker, 2024, s. 750). "Hüner göstermek" amacı ile Türkçe kelimeler kullanmak yerine bu kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarının kullanıldığı, **taş** kelimesi yerine **seng** veya **hacer** kelimesinin tercih edilmesi örneği ile bu resmî belgede ifade edilir ve Köprülü *İkdam* gazetesinde bu talimatı aynen aktarır:

Bundan evvelki Osmanlı müellifleri maksad ve meramlarının kolayca anlaşılması cihette gitmeyip Arabi ve Farsi lisanlarından ne kadar çok lugat bildiklerini göstermeği hüner ve marifet zannetmiş ve lisanımızda pek çok var iken kullanılmayıp ezcümle **taş** lugati yerine İstanbul ahalisinden pek çok kimsenin meçhulü olan **seng** veya **hacer** lugatinin istimal olunmasını muvafık zarafet addeylemişlerdir. Bu hâl ise birçok mazarratıyla beraber lisanımızda esasen mevcut olan bir hayli lugatlerin terk ve nisyan olunmasını mücib olup kitabet için İstanbul ahalisinin söylemekte olduğu lisanın esas ittihâzıyla ibarelerin gayet açık ve sade bulunması ve istimal olunan

lugatlerin mümkün olduğu mertebe Türkçe olması herhâlde faideli olacağı meydandadır. (Köprülü, 1928; Akt. Ölker, 2024, s. 750)

Bu talimattan da anlaşılacağı üzere dilde sadeleşme bu dönem resmî olarak devlet politikası hâline gelmiştir. Ahmet Cevdet Paşa da sade Türkçe yazmayı tercih etmiştir.

7. Sonuç

Târîh-i Naîmâ ve *Târîh-i Cevdet* adlı resmî tarihlerde yaptığımız inceleme sonucu her iki tarih metninde ortak olan 15 kavram alanı tespit edilip tablolar hâlinde sunulmuştur. Metinlerdeki ortak kavram alanlarını derli toplu zikretmek gerekirse her iki metinde de başlıca ortak kavram alanları şunlardır: *elde etmek, arzu / istek / amaç, meydana gelmek / ortaya çıkmak / gerçekleşmek, koruma / kollama, uygunluk / uygunsuzluk, kişiler (sıradan kişiler, yüksek zümre kişiler), gereklilik ifade eden, erişmek / ulaşmak, ölmek / ölüm, benzetmek, bilgi / ilim sahibi kişiler, aşırıya gitmek / sınırı aşmak, düzey / derece / makam, anılan / zikredilen, artmak / çoğalmak*.

Aynı konudan bahseden eserlerde kavram alanı ortaklığı yaygın şekilde görülür. Aralarında yaklaşık bir buçuk asırlık zaman farkı olan iki resmî tarihi, ortak kavram alanları üzerinden inceleyerek Ahmet Cevdet Paşa'nın ve Mustafa Naîmâ'nın kelime seçimini çalışmamızda ortaya koymaya çalıştık. Verilen kavram alanları tabloları incelendiğinde, aynı ifadeyi anlatmak için seçilen kavramların her iki tarihçide de çoğunlukla benzer olduğu görülmektedir. Özellikle aynı kökten türeyen kelimelerin varlığı dikkat çekicidir. Bu durum metinlerin yazıldığı dönemde Osmanlı Türkçesinin Arapça kökenli kelimeleri yoğunlukla barındırmasıyla da doğru orantılıdır. Arapça kökenli kelimelerin metinlerdeki ağırlığı klasik Osmanlı Türkçesi devrinin dil özelliğidir. Aynı zamanda metinlerdeki benzer kavramların tercihi, diplomasi dilinin istikrarlı tutumu ile de açıklanabilir.

Yine kavram alanı tabloları incelendiğinde birleşik fiil kullanımının sıklığı her iki eserde de dikkat çekicidir. Bu da resmî üslubun yazı diline etkisi şeklinde açıklanabilmektedir.

Metinlerde aynı ya da yakın anlamı veren çok sayıda farklı kelimelerin kullanılmış olması özellikle deyim kullanımları (*sevdasına düş-, gözü ürk-, yüz çevir-* gibi) Osmanlı Türkçesinin o devirdeki söz varlığının ve anlatım gücünün zenginliğini gösterir.

Son olarak, çalışmada tablolardan hareketle *Târîh-i Naîmâ*'daki söz varlığının daha çeşitli olduğu gözlenmektedir. Buradaki kıyaslamaya göre, genel anlamda *Naîmâ*'nın söz varlığı Ahmet Cevdet Paşa'ya göre daha zengindir çıkarımını yapmak yanlış olacaktır. Çünkü bu durum çalışmada esas alınan metinlerden seçilmiş olan parçaların sayıca eşdeğer olmamasıyla ilişkilidir. *Târîh-i Cevdet*'ten yaklaşık dokuz sayfalık seçki yapılırken *Târîh-i Naîmâ*'dan yaklaşık yirmi bir sayfa incelenmiştir. Buradaki amacımız, özellikle benzer içeriğe sahip bölümler seçilerek kıyaslamayı sağlayabilecek verileri çalışmaya dâhil etmektir. Bu sebeple karşılıklı analiz yapabilmek için ortak bağlam tercih edilmiş ve incelenecek sayfalar arasında nicelik göz ardı edilip konu paralelliği ile nitelik ön plana alınmıştır. Yani metinler arasındaki sayısal dengesizlik çalışmamızın temsil gücünde olumsuz bir etkiye sebep olmamıştır; aksine konu paralelliği olarak seçilen kısımlar sağlıklı bir karşılaştırmayı mümkün kılmıştır.

Beyanlar

Telif Hakkı Beyanı: CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destekleyen Kuruluşlar: Çalışmada destekleyen kuruluşlar bulunmamaktadır.

Etik Onay ve Katılımcı Onayı: Çalışma etik onay ve katılımcı onayı gerektirmemektedir.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal programıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

YZ Araçlarının Kullanımı: Yazar, bu makalenin oluşturulmasında Yapay Zekâ (YZ) araçlarını kullanmadığını beyan etmektedir.

Kaynaklar

- Ahmed Cevdet Paşa. (2018). *Târîh-i Cevdet* (Cilt 1, Haz. Mehmet İpşirli). Türk Tarih Kurumu.
- Aksan, D. (2004). Kelime bilimi ve anlambilimi ölçütlerinden yararlanarak bir yazı dilinin eskiliğini saptama yolları I: kavram alanı - kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eskiliği üzerine. *Dilbilim ve Türkçe Yazıları* içinde (ss. 110-119). Multilingual.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Engin.
- Aksan, Y., Aksan, M., Mersinli, Ü. & Demirhan, U. U. (2017). *A frequency dictionary of Turkish core vocabulary for learners*. Routledge Pub.
- Arı, G., & Kaymak, E. (2021). B1 Türkçe ders kitaplarındaki kavram alanları ve kavram sayıları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö10), 296-307. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1011423>
- Arıkan, Z. (t.y.). *Târîh-i Cevdet*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarih-i-cevdet>
- Aydın, M. A. (t.y.). *Kânûn-ı Esâsî*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun-i-esasi>
- Demir, C. (2024). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkçe ve Türkçe dil bilgisi öğretimi. C. Demir & R. Gürses (Ed.), *Türkçenin eğitimine emek verenler (1839-1938)* Türk Dil Kurumu. <https://tdk.gov.tr/turkcenin-egitimine-emek-verenler-1839-1938-turkcenin-egitimi-ve-ogretimi-bilim-ve-uygulama-kolu/>
- Develi, H. (2010). Söze boğulan tarih: Osmanlı tarih yazıcılığının dili. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler* içinde (ss. 84-123). Turkuvaz.
- Fettahoğlu, K. (2021). *Bir tanzimat bürokrati: Ahmed Cevdet Paşa*. Timaş.
- Herkmen, D. (2010). “Eyle-” yardımcı fiili. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 238-249. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-auxiliary-verb-eyle.pdf>
- İpşirli, M. (2006). Naîmâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 32, ss. 316-318). TDV.
- İpşirli, M. (t.y.). Naîmâ. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/naima>
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. TDK.
- Na'imâ Mustafa Efendi. (2014). *Târîh-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfîkayn)* (Cilt 1, Haz. Mehmet İpşirli). Türk Tarih Kurumu.
- Ölker, G. (2011). *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü (1945-1950 Arası)*. Kömen.

- Ölker, P. (2016). *Tanzimat basınının dili*. Türk Dil Kurumu.
- Ölker, P. (2018). Eski Oğuz Türkçesinden klâsik Osmanlı Türkçesine birleşik fiil tercihi: Kabusname çevirisi örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (43), 47-64. <https://doi.org/10.21563/sutad.447216>
- Ölker, P. (2024, 21-23 Haziran). *İdeolojik ve sosyal değişimlerin dil politikalarına yansımaları bağlamında Anayasa'nın Teşkilat-ı Esasiye'ye dönüşümü*. [Sözlü bildiri]. Selçuk 10th International Conference on Social Sciences, Konya.
- Ölker, P., & Aktaş, T. (2013). Tanzimat fermanının metindilbilimsel çözümlemesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 209-230. <https://izlik.org/JA32JN96WK>
- Özcan, A. (2013). Osmanlı tarihçiliğine ve tarih kaynaklarına genel bir bakış. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (1), 271-293. <https://izlik.org/JA32LY46XU>
- Özkan, N. (2024). Ahmet Cevdet (Paşa). C. Demir & R. Gürses (Ed.), *Türkçenin eğitimine emek verenler (1839-1938)* (ss. 187-215). Türk Dil Kurumu. <https://tdk.gov.tr/turkcenin-egitimine-emek-verenler-1839-1938-turkcenin-egitimi-ve-ogretimi-bilim-ve-uygulama-kolu/>
- Özyurt, C. (2013). Osmanlı'da resmî ulusçuluk ve dil politikası. *Selçuk İletişim*, 3(3), 155-165. <https://doi.org/10.18094/si.51065>
- Sağol Yüksekaya, G. (1999). Osmanlı döneminde dilde sadeleşme. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, ss. 247-276).
- Şahiner, Y. (2017). Mustafa Naîmâ Efendi'nin hayatı, tarihçiliği ve eseri hakkında kısa bir değerlendirme. *Anasay*, (1), 85-100. <https://izlik.org/JA72DP42BA>
- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati* (C-E, Cilt 1). TÜBA.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. <http://sozluk.gov.tr>
- Uçar Aşıkcı, S., & Yıldırım, Z. (2024). Halepli Mustafa Naima ve Gelibolulu Mustafa Ali Efendi'nin tarih anlayışının karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim Araştırmaları* içinde (ss. 174-179). Çizgi.
- Yıldırım, Ş. (2015). Ahmet Cevdet Paşa ve hukukçuluğu (1822-1895). *SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 117-141. <https://izlik.org/JA42YW82NS>

Extended Abstract

Words are one of the most important elements of languages and carry history, historical elements, and folklore within them. In this respect, words are cultural elements.

The theory of the “conceptual field,” known by various names, is a linguistic term based on a semantic approach.

A conceptual field study was conducted based on the works of Mustafa Naîmâ, the first official Ottoman chronicler, titled *Târih-i Na'îmâ* (original title *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfîkayn*), and especially Ahmet Cevdet Paşa's work titled *Târih-i Cevdet*, an important representative of the simple language understanding after the Tanzimat. The sections “Faide” and “Fasl-ı Evvel” in the first volume of the work *Târih-i Na'îmâ*, prepared for publication by Mehmet İpşirli and printed by the Turkish Historical Society, were included in the study. Similarly, the sections “Fasl-ı Evvel” and “Fasl-ı Sâni” from *Târih-i Cevdet*, also prepared for publication by Mehmet İpşirli and printed by the Turkish Historical Society, constitute the boundaries of the texts examined.

The starting point of the study was Hayati Develi's work titled “History Drowned in Words: The Language of Ottoman Historiography.” The aim was to reveal what changes the language of Ottoman historiography underwent in these historical texts written in the 18th and 19th centuries. To this end, the materials selected through the selection method were examined through the conceptual field. *Târih-i Cevdet*

was taken as the main text for the analysis, and its lexical inventory was evaluated in comparison with that of *Târîh-i Na'îmâ*.

When selecting the texts, care was taken to include sections dealing with the same subject in order to identify common concepts. The vocabulary in the selected texts was classified under 15 headings. These headings are: To Obtain, Desire / Wish / Goal, To Come About / To Emerge / To Happen, Protection / Safeguarding, Suitability / Inappropriateness, People (Ordinary People, High-Ranking People), Expressing Necessity, Reaching / Attaining, Dying / Death, Resembling, Knowledgeable / Learned Individuals, Going Too Far / Crossing the Line, Level / Degree / Position, Mentioned / Referenced, Increasing / Multiplying.

Although the concepts were examined semantically, structural evaluations were also made where appropriate. Frequency dictionaries were consulted for some words, and observations were made about their current usage.

Observations were made about the language used by Ahmet Cevdet Pasha and Naîmâ in their respective periods by comparing the use of auxiliary verbs and abstract concepts. Accordingly, we see a more elaborate and ornate structure in Naîmâ, and a tendency toward simplification in the language after the Tanzimat in Ahmet Cevdet Paşa. The more frequent use of abstract concepts in Naîmâ indicates a heavier style of language, and based on these observations, we can say that a heavier language was used in Naîmâ's work.

We frequently encounter compound verbs formed with auxiliary verbs (*hâsıl ol-*, *meşgul ve âmâde ol-*, *ahd ol-*, *ibret ve nasîhat alagel-*, *teşebbüs et-*, *vusûl bul-*, *müntefî' ol-*, *müstağnî ol-*, *müşâbih ol-*, *ziyâde ol-*, *muğnî ol-*, *zîkr olun-* etc.) are frequently encountered in both historians. When we look at the ratio of verbs per page, we see that the ratio of verbs is higher in Naîmâ's history, and these two situations emerge as a feature of the period in classical Ottoman prose writing, where complex, intertwined verb structures were dominant. Another reason for the frequent use of compound verbs in the texts is the official style.

One of the most important representatives of the official style is the works prepared by historians / *vakanüvis*, who were bureaucrats. Looking at our study, we see that sentences are extended for lines with verbal nouns, conjunctions, and prepositions in both historians. However, in Ahmet Cevdet Pasha, these long sentences gradually begin to decrease.

We can argue that the language of bureaucracy (official style / language) carries certain fixed expressions and is resistant to change. The official style is highly resistant to changes in language, which is why changes in everyday language are reflected in official texts with a delay. Looking at the period, we can certainly see traces of innovation in Ahmet Cevdet Pasha in the form of a shift towards Turkish words; however, although we might expect to encounter a simpler language in Ahmet Cevdet Pasha's history, when we look at the words chosen, the word selection is not very different from that of Naîmâ. Here we arrive at the same conclusion again; the use of exactly the same words can be explained by the rigid and stable structure of the official style.

The auxiliary verbs *ol-*, *et-*, *eyle-*, *bul-*, *kıl-*, and *buyur-* are frequently preferred as auxiliary verbs in the texts. The most dominant auxiliary verb used by both historians is *ol-*.

The use of many different words to describe a concept demonstrates the rich vocabulary of Ottoman Turkish, and the use of idioms (such as *sevdâsına düş-*, *gözü ürk-*, *yüz çevir-*) shows the richness of the vocabulary and expressive power of Ottoman Turkish at that time.